

HOLDUDVARONC VAGY KÖZVETÍTŐ?

A magyar újságírók változó szerepfelfogása a mediatizálódott politika korában

Vajon természetes-e, hogy napjainkban a politika mediatizálódott?

Erről mostanában elég sok cikk jelent meg, közülük az elméletileg legalaposabb Bajomi-Lázár Péter elemzése a Médiakutató című szaklap hasábjain.¹ Ahhoz, hogy erre a kérdésre érdemben válaszolhassunk, vissza kell hátrálni a régmúlt századokba.

Vajon annak idején az újságírásnak természetes állapota volt-e, hogy alárendelődjék a politikának? A válaszom az, hogy igen.

Ha nem is természetes, de eredendő állapota az újságírásnak, hogy alárendeltesék a politikának. Emlékeztetni szeretnék a *Winston Churchill* nagyszabású művében, *Az angol ajkú népek történetében*² elismeréssel emlegetett *Robert Harley*-re. A kezdetben whig, tehát liberális politikus a parlamenti kisebbség legjobb szónokának számított, akit azonban idegesített, hogy sziporkái csupán az országház falain belül visszhangoznak, a parlamenten kívül nem szereznek tudomást róluk. Szerződtette hát a londoni kávéházak ünnepelt pamflet-szerzőjét, *Daniel Defoe*-t, hogy szerkesszen egy újságot. A *The Review* hasábjain próbálja tömegméretekben is fogyaszthatóvá tenni az ő politikai elképzeléseit.

Defoe vállalta a megbízatást, amelyet azért nem tekintett vazallusi tevékenységnek, mert világnézetileg egy húron pendült az ellenzéki politikussal. Miközben megszervezte az első mai értelemben vett újságot, miközben megtestesítette az első mai értelemben vett újságírót, alárendelte magát egy politikusnak, egy politikai irányzatnak. Nem követte azonban a gazdáját, amikor *Harley* átállt a torykhoz, sőt bársonyszéket kapott a konzervatív kormány-

¹ BAJOMI-LÁZÁR PÉTER: A politika mediatizálódása és a média politizálódása. *Médiakutató*, 2005. tavasz. Említésre méltó cikkek még a napi sajtóban: SZILÁGYI ÁKOS: A Szépfejedelem. *Népszava*, 2001. június 16.; MÉSZÁROS TAMÁS: Templom vagy talkshow? *Népszava*, 2005. január 15.; MANDUR LÁSZLÓ: Bulvárosodó közéletre játszanak rá a politikusok (Pungor András interjúja). *Népszava*, 2005. február. 18.; BRUCK GÁBOR: A szavazó szolgálja. *Népszabadság*, 2005. március 19.; SZILÁGYI ÁKOS: Leleplezők leleplezése. *Népszabadság*, 2005. március 26.

² CHURCHILL, WINSTON S.: *Az angol ajkú népek története*. Bp. 2004. Európa

ban. Szakított a köpönyegforgató politikussal, de szakított az újságírással is. Kiábrándultságában visszahúzódott a vidéki magányba, és több évnyi munkával megírta a *Robinson Crusoe* című regényt, a világirodalom ma is élvezhető remekét.

Már e háromszáz év előtti politikus-újságíró kapcsolatban is felbukkan két olyan mozzanat, amely méltó a huszonegyedik században élők érdeklődésére. Az egyik az, hogy egy parlamenti politikus szerette volna, ha szavai az országház falain kívül is visszhangoznak. A közvetítésre fölkért egy szakembert. Innen már „csak” egy hosszú lépés, hogy a sajtóbeli közvetítés intézményesüljön, és a huszadik század közepétől a politikus meg a választópolgár közé iktatódjék a média. A másik mozzanat, hogy már ebből a háromszáz év előtti munkakapcsolatból is kisejlik az intranzigencia, a szellemi függetlenség vágya. *Defoe* addig váltotta aprópénzre a gazdája és elvtársa gondolatait, amíg szolgálata egybeesett a világnézeti meggyőződésével.

Aztán a XVIII. század közepén egy angol kisváros újságjában megjelent az első apróhirdetés, egyébként egy vénkisasszony keresett férjet magának. A hirdetési bevételek jótékonyan egészítették ki azt a jövedelmet, amelyet a lapkiadó húzott a politikától. Majd újabb fél évszázad múlva a brit sajtóban napvilágot látott az első reklám, amelyben egy manufaktúra-tulajdonos hirdette a raktárában elfekvő ipari tömegcikket. Az angolszász sajtó lassanként, fokozatosan gazdasági vállalkozássá nőtte ki magát. Ám ahhoz, hogy függetlenedjen a politikától, nemcsak hirdetési bevételekre, nemcsak nyereségre volt szüksége. Arra is, hogy a brit korona alattvalói megkapják az általános választójogot. A politikusok szemében így és ezért értékelődött fel a sajtó, majd később a média.

Ugyanez a folyamat merőben másként játszódott le az Elbától keletre. Kelet-Európában az újságíró és a politika kapcsolata maradt az eredeti állapotában. A mi tájainkon politikai vállalkozás maradt a sajtó, veszteségeit a politikusok pótolták.

Antall István fejtegeti nemrégiben kiadott emlékiratában³, hogy 1932 őszén a kormányfő-váltás mit jelentett sok magyar újságíró és szerkesztő számára. *Gömbös Gyula* saját újságot akart, ezért a miniszterelnöki hivatal visszavonta az apanázst számtalan szerkesztőségtől és főszerkesztőtől. A miniszterelnöki sajtófőnök *Antal* ebből a pénzből alapította meg a *Függetlenség* című olcsó, elsősorban a vidéki Magyarországon terjesztett, ráadásul *Gömbös*-párti napilapot.

A politikát kiszolgáló újságírásnak hagyományai vannak a hazai sajtóban. Nemcsak a kormány, hanem az ellenzék oldalán is. *Buzinkay Géza* és a száz

³ ANTAL ISTVÁN: Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Bp. 2004. Palatinus

ével ezelőtti sajtó többi kutatója órákat mesélhetne arról, hogy Budapest, Pozsony és Temesvár kivételével a magyar szociáldemokratáknak hiányoztak a vidéki alapszervezetei. A nagyobb városokban szocdem irányultságú újságokat hoztak hát létre, amelyek köré rokonszenvező előfizetők tucatjai, legföljebb százai tömörültek. Közülük kerültek ki később a szociáldemokrata szervezet tagjai.

Napjainkban sokan – például én is – azon az állásponton vannak, hogy a *Népszava* az MSZP szolgálatában ugyanazt a szerepet tölti be, mint a *Magyar Nemzet* a Fidesz szolgálatában. Mintha mindkét szerkesztőségi kampány-forgatókönyv szerint működne: az oknyomozó újságírás érdes eszközeivel a másik oldalon lévőket leplezi le.⁴ Csakhogy ha előadok erről a jelenségről, sosem felejttem el hozzátenni, hogy a *Népszavának* százharminchárom éves pártlap-hagyománya van. Az, hogy kiszolgálja ezt vagy azt a baloldali pártot, a szerkesztőségi örökség része. Ha úgy tetszik: a *Népszava* munkatársai az SZDP, az MDP, az MSZMP és az MSZP holdudvarában nőttek föl.

Itt jutunk el az újságírók változó félben lévő szerepfelfogásához. Mert mit is szoktak meg a magyar újságírók? Hogyan is szocializálódtak?

A politikának való alávetettséget szokták meg, és kvázi propagandistaként szocializálódtak. Ha a korlátozott szereplehetőséget a színházi munka részeként képzeljük el, akkor a magyar újságírók lehettek lakájok az előadásban, de lehettek olyan epizodisták is, akiknek jelenlétére a nézők felkapták a fejüket. Lehettek rezonőrök, akik alig mondtak valamit, mégis nyomatékosan voltak jelen a színpadon. Sőt átmenetileg lehettek főszereplők is, ez már szerepkörváltási kísérlet volt a rendszerváltás folyamatában.

Az istenek békéje, a politikai rendszerváltás előtti és utáni kegyelmi állapot nagyjából 1989 közepétől 1990 közepéig tartott. Amikor a régi gazda (az MSZMP) már kiengedte kezéből a gyeplőt, az új gazdák (a rendszerváltó pártok politikusai) pedig még nem ragadták meg. A közvélemény szemében ekkor a legmagasabb az újságírók presztízse, amely azóta a középmezőnybe süllyedt, a rendőrök szintjére. Igaz, még így is jócskán megelőzi a politikusokét. Ebből az átmeneti korszakból származik egy szakmai körökben elterjedt tévképzet, amely szerint az újságírók csinálják a politikát és a politikusokat. Ezt lefordítom a teória nyelvére: a média a negyedik hatalmi ágazat.

Ennek a felfogásnak több mint kétszáz éves múltja van. *Edmund Burke* ír filozófus fölnézett a sajtókarzatra a brit parlament alsóházában, és ezt mond-

⁴ Ezt a gondolatmenetet részletesebben fejtettem ki 2005. március 5-én, a Fehérvár-Csurgón megrendezett nemzetközi tanácskozáson, amely a Média és etika címet kapta. Az Oknyomozó újságírás című előadás a *Fejér Megyei Hírlap* 2005. március 14-i számában látott napvilágot.

ta: „Amott ül a negyedik rend, s mind közt ez a legfontosabb.”⁵ Ezzel szemben a huszadik század közepén egy német szociológus, *Jürgen Habermas* végiggondolt egy másik felfogást⁶, amely szerint nem a média a negyedik hatalmi ágazat, hanem a nyilvánosság. Egy médium a polgári nyilvánosság egyik eszköze, a média a nyilvánosság eszközrendszere, a média munkatársai pedig a nyilvánosság alkalmazott szakemberei.⁷

A második felfogást vallom, elismerem azonban, hogy van egy harmadik felfogás is, amely Magyarországon *Kéri László* politológus nevéhez fűződik.⁸ Szerinte a politika annyira mediatizálódott, hogy szinte már az a kérdés, vajon a média leereszkedik-e a politikusokhoz. Vajon az újságíró-sztárok szóba állnak-e a politikusokkal, akik egy-egy reggeli tévéműsorban sorban járulnak a riporter színe elé. Az okfejtésből annyi kétségtől igaz, hogy befellegzett azoknak a politikusoknak, akik idegenül mozognak a média közegében. Nemcsak életkori okból hullanak ki a közéletből a *Kádár*-korszakban szocializálódott politikusok, *Horn Gyulától* kezdve *Boross Péter*-en át *Medgyessy Péter*ig. Azért is, mert a *Kádár*-korszakban azt tanulták meg, hogy a gondolataikat miként titkolhatják el a nyilvánosság elől.

Velük szemben vannak előnyben azok a politikusok, akik az utóbbi két évtizedben azt sajátították el, hogy miként fejthetik ki gondolataikat a nyilvánosság előtt (vagy miként hitethetik el a közvéleménnyel, hogy nekik gondolataik vannak). Ez már két rendszerváltás utáni miniszterelnök, a múlt század hatvanas éveiben született *Orbán Viktor* és *Gyurcsány Ferenc* nemzedéke, a bulvár iránti hajlandóságával. Mégsem ők lesznek a politikai kommunikáció megújítói, hanem a mai tizenévesek. Az úgynevezett SMS-nemzedék, a százhatvan karakteresek, akiknek vérévé vált a rövid, bár felületes információcsere. Ha egyszer a közéletiségre adják a fejüket, ők lesznek a harminc másodperces politikusok, akik a híradó kamerája vagy a rádió mikrofonja előtt éppen annyit mondanak, amennyit a hír-műfaj igényel tőlük.

Mi, egyetemi és főiskolai oktatók már találkozunk velük. Noha az igazi áttörésre még várni kell, amíg el nem végzi a középiskolát az a generáció, amelynek tagjai kötelező tantárgy keretében tanulják a mozgókép- és médiaismeretet. Ez 2005 szeptemberétől körülbelül kétszázötvenezer diákot érint. 2010-ig pedig egymillió hetedikes, nyolcadikos általános iskolás és első

⁵ Az első rend a nemeseké, a második a papoké, a harmadikat pedig a közrend képviselői alkották.

⁶ HABERMAS, JÜRGEN: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása. Bp. 1999. Osiris

⁷ Az okfejtést pontosan foglalja össze BODOR PÁL veterán szerkesztő és közíró: „Nem a médiának van hatalma, hanem a segítségével megteremtett nyilvánosságnak.” *A kíváncsiság mestersége*. Bp. 2004. HQD

⁸ KÉRI LÁSZLÓ: A Medgyessy-kormány és a médiapolitika. *Médiafüzetek*, 2004. 1. sz.

osztályos gimnazista lesz túl a rendszerezett médiaismereteken.⁹ Ennek következményei egyelőre beláthatatlanok a felsőfokú médiaoktatásban, a majdani kommunikátorok tevékenységében, a magyar médiarendszer hatásmechanizmusában.

A politika egyébként azért mediatizálódott, mert a politikusok egyre kevésbé képesek személyesen eljutni a választópolgárokhoz. Márpedig a rádiós, de különösen a képernyős szereplés a közvetlenség látszatával kecsegteti a hallgatókat és a nézőket. A köznapi tudat szférájában élő emberek úgy érzik, mintha a közéleti személyiség csakugyan személyes ismerősük volna. Nos, a politika így mediatizálódott világában szakmai ellentmondással küszködünk. A Kádár-korszakban szocializálódott újságírók ugyanis alkalmazkodnak a huszonegyedik századi politikához és a politikusokhoz – nem esik nehezükre, korábban is a politikának való alávetettségből éltek –, az utánpótlást jelentő kommunikáció szakos főiskolások és egyetemisták viszont utálják a politikát.

A harmadévben esedékes médiapolitikai kollokvium után is csak annyit hajlandók elismerni: oktatóként bebizonyítottam ugyan, hogy a politika nem föltétlenül jelenti azt a marakodást, amelyet a médiumok politika gyanánt közvetítenek, de csupán azt a következtetést vonják el, hogy a politikai összefüggések ismerete nélkül aligha lehet az újságírást művelni. A leendő média-munkatársak úgy határolódnak el a politikától, hogy közben a pártok kialakítják a maguk médiahálózatát. Az országos média ugyanis politikailag tömbösödött.

A *Népszava*, a Gazdasági Rádió, a Magyar ATV és a Magyar Televízió hírszolgálat a vezető kormánypárthoz kötődik, a *Magyar Nemzet*, az InfoRádió, a Magyar Rádió hírszolgálat és a HírTelevízió pedig a vezető ellenzéki párthoz. A pénz ellenőrizetlen forrásokból áramlik a politikailag elkötelezett médiumokhoz, amelyek egyelőre nem szűkölködnek munkatársakban. Odáig fajult a helyzet, hogy az újságírók már nemcsak vitákat moderálnak a választási kampányban, hanem szerepet is cserélnek a politikusokkal.

2002 elején például Balmazújvárosban *Vágó István* tévés műsorvezetővel beszélgetett a szabaddemokrata politikus *Kuncze Gábor*, Csornán pedig *Lovas István* újságíróval, a Sajtóklub vezetőjével beszélgetett a Fidesz-politikus *Áder János*. Vagyis a politikusok talk-show-jában szerepeltek az újságírók. A hasonló példákat tucatjával említhetném. A közvélemény-hangadók mediában szerzett tekintélyüket kölcsönözték és kölcsönzik a politikának. Ezzel magyarázható, hogy a legutóbbi választások előtt az egyik magyar rádió

⁹ Erről a jelenségről részletesebben Zeusz sétál című dolgozatomban számoltam be (*Magyarország médiakönyve*, Bp. 2003. Enamiké)

amerikai tulajdonosa még azt is megtiltotta, hogy a program hangja elhasználódjék két kampányoló politikus vitájában.

Vajon ebben a helyzetben mire számíthat az a kommunikáció szakos diák, aki komolyan veszi például e sorok íróját? Médiatörténeti előadóként feltárom a politikának alávetett újságírás hagyományait, de csak azért, hogy azt sugalljam: a szellemi függetlenségre törekvő, az intranzigens újságíróé lehet a jövő. A politika iránt közönyös – vagy legalábbis a politikusoktól távolságot tartó – főiskolás és egyetemista várja, hogy felvirradjon a napja. Várja, hogy végre igaza legyen *Wessely Gábor* szekszárdi újságírónak, aki ezt találta mondani: „Sajtószabadság akkor lesz Magyarországon, ha az el nem kötelezettségből legalább olyan jól meg lehet élni, mint a székértőlásból.”¹⁰

¹⁰ *Magyar Sajtó*, 2000. 5. sz.